

A fogva tartottak munkáltatása, gondok és problémák a jelen gazdasági évben

A szocialista társadalomban a büntetésnek nem járuléka a társadalmi kiközösítés, az emberi jogoktól való megfosztás. Államunk az elítéltektől csak annyit von el, amennyi a biztonság és a nevelés szempontjából feltétlenül szükséges. Intézményesen segíti a visszailleszkedés lehetőségét.

A büntetésvégrehajtás alapvető célja az elítélt nevelése és visszavezetése a társadalomba. A munkavégzés a szabadságvesztés büntetés végrehajtásának szervező része. Ez fogalmazódik meg az 1979. évi 11. sz. tvr-ben, amikor kimondja, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell az elítélt munkáltatását. Ez az elítéltek nevelésének egyik fontos eszköze. Célunk az, hogy a munkáltatás során elérjük a szükséges erkölcsi normák helyreállítását, fokozzuk a munka megbecsülését, a munkás életmód iránti tiszteletet.

Ismeretes, hogy a fogva tartottak egy részénél (például jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítélték, szigorított őrizeteseik, alkoholelvonásra beutaltak) kötelező kijelölt munka elvégzése, míg másoknál – az egyes fogva tartott csoportokhoz való tartozástól függően – nem (például szabálysértők), vagy csak bizonyos esetekben (például előzetesen letartóztatottak, nem jogerősen elítéltek) áll fenn a munkakötelezettség. Ezzel együtt alapvető törekvésünk, hogy a fogva tartottak minél nagyobb hányada rendszeresen dolgozzon, munkát végezzen.

A szabadságvesztés végrehajtása folytán az elítélt állampolgári jogaiban és kötelezettségeiben változás áll be; a büntetés végrehajtása következtében pedig sajátos jellegű kötelezettségek és jogok keletkeznek.

A munkakötelezettséggel kapcsolatos alapelvek sajátosan érvényesülnek. Míg a munkakötelezettség általában az állampolgárok számára nem jogi, hanem erkölcsi parancs, addig az elítéltet jogi norma kötelezi a kijelölt munka végzésére. A munkakötelezettség semmiképpen nem fogható fel joghátránynak. Az elítélt munkára kötelezése nevelő jellegéből fakad. A munkára kötelezés az elítélt helyzetét előnyösebbé teszi, az anyagi juttatásokon keresztül érdekeit közvetlenül is szolgálja.

A szabadságvesztés büntetés ideje alatt a munkakötelezettség nemcsak úgy általában érvényesül, hanem egy meghatározott, kijelölt munka végzésére irányul, amelyet az elítélt köteles szakértelmének és képességeinek megfelelően elvégezni.

A munkához való jog az Alkotmányban is megtalálható, melytől az elzárta büntetés tartamára sem fosztja meg. Ennek a jognak a szüneteltetését nem írja

elő jogszabály, sőt az 1979. évi 11. sz. tvr. úgy rendelkezik [36. §. (1) bek.], hogy az elítélt jogosult a társadalmilag hasznos munka végzésére és ennek díjazására.

A szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról szóló jogszabály nem tesz említést az elítélt munkához való jogáról, hanem azt az elítélt munka – illetve a büntetésvégrehajtás foglalkoztatási kötelezettségén keresztül csak közvetett módon ismeri el.

Az új jogszabályoknak a munkáltatással összefüggésben egyik jelentős előírása az elítélt munkához való jogának a deklarálása.

A szabadságvesztésre ítéltknél azonban a munkához való joggal kapcsolatos alapelvek is sajátosan érvényesülnek. A munkához való jog a szabad életben

Az elítéltek Szegeden bútort készítenek

többek között magában foglalja a munka megválasztásának jogát is. Ezzel szemben az elítéltet jogi norma kötelezi a kijelölt munka végzésére és ugyanakkor a munkához való jognak tartalmilag összhangba kell kerülnie a büntetés céljával, a büntetésvégrehajtás rendszerével.

Az elítélt munkához való joga nem munkaszerződés alapján, hanem egyoldalú adminisztratív módon érvényesül. Tartalmilag: meghatározott rendszeres és díjazott foglalkoztatás, aminél érvényesüljenek mindazok a munkajogi szabályok, amelyek nincsenek ellentétben a szabadságvesztés büntetés céljával.

Amikor az 1979. évi 11. sz. tvr. kimondja, hogy az elítéltet társadalmilag hasznos munkával kell foglalkoztatni, tulajdonképpen az elítélt munkához való joga alapján meghatározza a büntetésvégrehajtás kötelezettségét a munka intézményes biztosítására.

A munkáltatás helyzete

Nem a számvetés és nem a teljesség igényével talán nem érdektelen arról szólni, hogy hol tart jelenleg a munkáltatás, milyen nagyobb gondok és problémák vannak ezen a területen.

Elsősorban abból a mindenki által ismert tényből kell kiindulni, hogy a büntetésvégrehajtás őrizetében lévő fogva tartottak létszáma egy rövid ideig tartó átmeneti csökkenés után már hosszabb ideje folyamatosan emelkedik. Az elmúlt évben az összes fogva tartott átlaglétsszám 13,6 százalékkal volt magasabb, mint 1980-ban. A létszámnövekedés dinamikája 1981-ben erőteljesebb, 1982-ben bizonyos vonatkozásban már lassúbb volt.

Kedvezőnek kell megítélni, hogy a vizsgált időszakban a létszámnövekedéssel megközelítő mértékben – 11,6 százalékkal – emelkedett a rendszeresen munkát végző fogva tartottak száma. 1982-ben az összes fogva tartott létszámból több mint 82 százaléka dolgozott. Talán nem felesleges megemlíteni, hogy az elmúlt 20–25 évben 1982-ben volt a legmagasabb a foglalkoztatott létszám, hogy 10 évvel ezelőtt a jelenlegi 82 százalékkal szemben a foglalkoztatási arány mindössze 68 százalék volt.

A vizsgált időszakban a foglalkoztatásban a létszámnövekedéssel párhuzamosan részben az új jogszabályok hatására, részben céltudatos tevékenység eredményeként bizonyos átrendeződés is megkezdődött (előzetesen letartóztatottak foglalkoztatása, külső munkáltatás).

A büntetésvégrehajtás őrizetében lévő személyek kereken 72 százaléka jogerős elítélt. Foglalkoztatás szempontjából ez a legjelentősebb fogva tartott csoport. Munkáltatásuk kiemelt feladat, de egyben nem kis gond. A munkát végző jogerős elítéltek száma 1982-ben kereken 10 százalékkal volt magasabb mint 1980-ban; a foglalkoztatási arány meghaladja a 92 százalékot.

Hasonló, vagy valamivel kedvezőbb a munkáltatás helyzete a másik két, létszámában ugyan jóval kisebb, de a jogszabály rendelkezései szerint munkakötelezettség alá tartozó fogva tartott csoportnál a szigorított őrizeteseknél és az alkoholelvonásra beutaltaknál is. Ezeknél a foglalkoztatási arány 1982-ben 94, illetve 91 százalék volt.

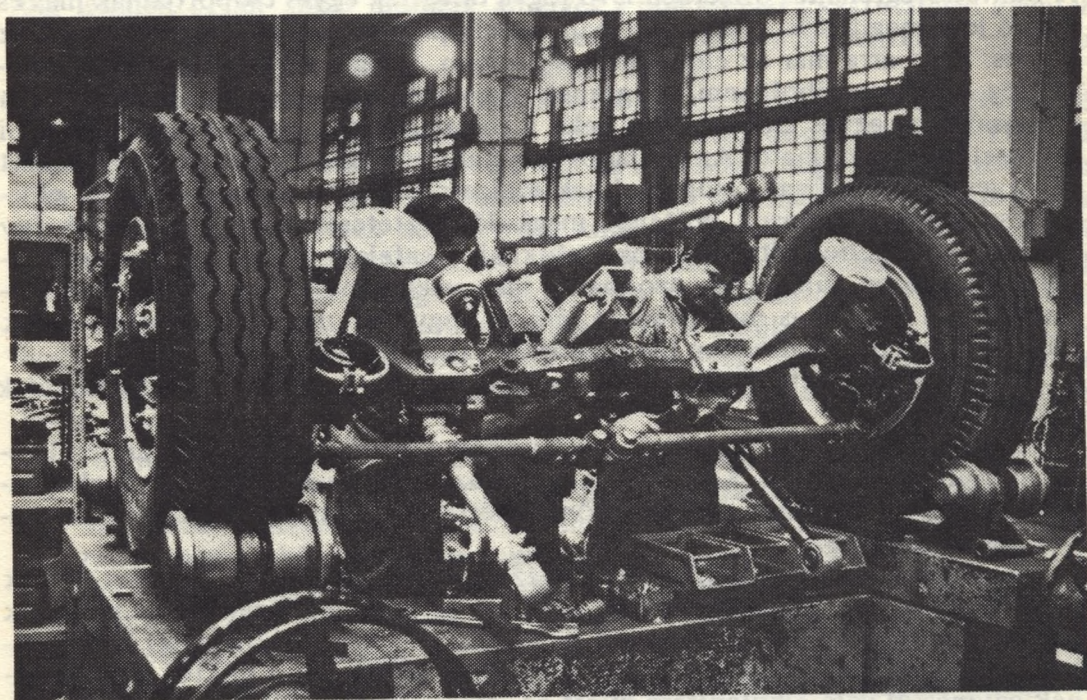
Az eddig említett három fogva tartott csoport (jogerős elítéltek, szigorított őrizetesek, alkoholelvonásra beutaltak) a rájuk vonatkozó egyértelmű munkakötelezettség miatt munkáltatás szempontjából nagyjából azonos egységet jelent. A foglalkoztatási arány mindhárom csoportnál már több év óta meghaladja a 90 százalékot; 90–94 százalék között váltakozik. Ezért fogalmazunk, úgy, hogy az alapvető, a munkakötelezettség alá tartozó kategóriáknál megvalósult a teljes körű foglalkoztatás.

Az elzárást töltő elkövetők (szabálysértők) létszáma 1979-ről 1980-ra több mint 10 százalékkal csökkent, azóta is nagyjából azonos szinten van. Munkáltatásukban új vonás, hogy termelő munkában nem kötelesek részt venni; befogadásuk alkalmával vagy azt követően is nyilatkozhatnak arról, hogy termelő munkát rendszeresen kívánnak-e végezni.

A korábbi szabályozás időszakában – amikor még a szabálysértőkre is a munkakötelezettség volt érvényben – a foglalkoztatási arány 75–76 százalék volt. Kedvezően kell megítélni, hogy ez a munkakötelezettség eltörlésével csak

kis mértékben csökkent, a foglalkoztatási szint nem romlott. A rendszeres termelő munkán részt vevő szabálysértők aránya 1982-ben is 74 százalék felett volt.

Úgy látjuk, ez részben annak is köszönhető, hogy a szabálysértők foglalkoztatásánál 1980-tól kezdődően a meglévők mellett újabb munkáltatási területek létesítését is kezdeményeztük. Korábban elsősorban a hosszabb idővel rendelkező szabálysértők munkáltatására különböző centrumokat (pl. Miskolc, Győr stb.) jelöltünk ki, ahová a szükséges munkaerőt intézetek közötti átszállításból is biztosítottuk. Ennek fenntartása mellett az utóbbi időben támogatjuk azokat a kezdeményezéseket, amelyek részben a rövididős, részben a távolabbi intézetben munkát nem vállaló szabálysértők helyi munkáltatásának megvalósítására

Elítéltek dolgoznak a Csepel Autógyárban is

irányulnak. Ma már ritka az a megyei büntetésvégrehajtási intézet, ahol a szabálysértők kisebb vagy nagyobb létszáma az esetenkénti kiegészítő munkákon túlmenően rendszeres termelő jellegű munkáltatásban ne venne részt. A probléma tehát nem a foglalkoztatási arány alakulása, hanem az összes létszám több mint 12 százalékos tartós csökkenése, amely azt eredményezi, hogy néhány területre – elsősorban társszervek részére – a szükséges munkaerőt hosszabb idő óta nem tudjuk biztosítani.

Az új büntetésvégrehajtási jogszabályok hatálybalépése óta az előzetesen le tartóztatottak munkáltatásának lehetősége kedvezőbb, mint azt megelőzően volt. A munkáltatási feltételek biztosítása érdekében megkezdtük és előre meghatározott ütem szerint végeztük a megyei büntetésvégrehajtási intézetekbe ki-

helyezett bv. vállalati üzemek szervezését, létesítését. 1982 végére már a Gyulai Büntetésvégrehajtási Intézetet kivéve minden megyei intézetben működött az előzetesen letartóztatottak munkáltatása érdekében vállalati üzem, üzemrészt.

Ennek eredménye, az előzetesen letartóztatottak munkáltatására gyakorolt kedvező hatása számokkal is alátámasztható. Az előzetesen letartóztatottaknak 1979-ben mindössze csak 12 százaléka, 1982-ben viszont már több mint 33 százaléka rendszeresen dolgozott.

A fogva tartottak munkáltatásának sajátosságai, problémái

A büntetésvégrehajtás őrizetben lévő fogva tartottak egyes csoportjainak más és más a jogi megítélése, ebből adódóan foglalkoztatási rendjükben is jelentős az eltérés. Mint arra már az előzőekben is utaltam, a fogva tartottak munkakötelezettség szempontjából nem jelentenek egységes, homogén munkaerőt. Ezen túlmenően az egyes csoportokon belül a foglalkoztatás szempontjából további megosztás tapasztalható. Az általános munkakötelezettség érvényesítése mellett az egyes kategóriáknak, csoportoknak intézetek közötti, intézeten belüli elhelyezése a munkáltatásuk erőteljes megkülönböztetését teszi szükségessé. Így például: az elítéltek általában fokozatuknak megfelelő intézetben kerülnek elhelyezésre, ezen túlmenően azonban a bűncselekmény jellege, a büntetés időtartama, az életkor is meghatározó abban, hogy hol, melyik intézetben töltik büntetésüket; ebből adódóan munkáltatásuk is elkülönül.

A szigorított őrizeteselek munkáltatása az elítéltekkel azonos módon és keretek között történik.

Az alkoholelvonásra beutaltak a befogadást követő kivizsgálás után rendszeresen munkát végeznek. Korábban a mezőgazdasági munkákkal való foglalkoztatásuk volt az általános, ma már döntő mértékben az ipari jellegű munkáltatásuk került előtérbe.

Igen sajátos és több szempontból nehéz terület az előzetesen letartóztatottak munkáltatása. Az előző fejezetben említett és kétséget kizáróan kedvezőnek ítélt eredmény ellenére alapvető gond, hogy az érintett (megyei) intézetekben nincs elegendő munkahely (munkaterem); férfiaknak a nőktől, bűntársaknak egymástól való elkülönítése miatt ez elengedhetetlenül szükséges. Az előzetes letartóztatottakkal kapcsolatos egyéb körülmények miatt döntő mértékben a könnyen, gyorsan betanulható munkák jöhetnek csak szóba. Figyelmet érdemlő problémaként kell azonban megemlíteni, hogy több nagyobb megyei intézetben (Debrecen, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Szombathely), ahol már hosszabb ideje vállalati üzemegység működik, nemcsak vállalati, hanem költségvetési munkákon is több munkahely, illetve munkaterem áll rendelkezésre, az előzetesen letartóztatottak közül 1982 végén csupán 17–27 százalék volt foglalkoztatva. Úgy ítélem meg, hogy ezekben az intézetekben a foglalkoztatás jelenlegi gyakorlatának sürgős felülvizsgálatára van szükség.

Az elzárásra beutaltak munkáltatásának előnye, hogy külső munkahelyeken történő foglalkoztatásuk szigorú őrzés mellőzésével, felügyelet biztosítása mellett megoldható. Ennek megfelelően az elzárásra beutaltak nagy számban intézeten kívüli munkahelyeken dolgoznak. Mivel ennek a fogva tartott cso-

portnak alapvető sajátossága a rövid büntetési idő, ezt munkáltatásuknál messze-
menően figyelembe kell venni.

A polgári életben - egy-két speciális helyet kivéve - minden üzemben van
olyan munka, olyan feladat, amelyet férfiak, és van olyan, amelyet nők végez-
nek. A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának rendje szerint a férfiakat a
nőktől el kell különíteni, ez a nők és férfiak intézeti elhelyezésében is jelentke-
zik. Ennek megfelelően egy-egy üzemben, műhelyben, munkacsoportban a
munkáltatás során csak egynemű fogva tartottak dolgoznak (kivétel a Munkate-
rápiás Alkoholelvonó Intézet). Ebből következik, hogy a férfiakat fogva tartó
intézetekben a kifejezetten női munkaköröket is férfiak töltik be. Így a bün-
tetésvégrehajtás rendjéből, szabályozottságából adódóan az intézetekben min-
dig lesznek olyan „női” munkák, amelyek a polgári élet gyakorlatával ellentét-
ben férfiaknak kell elvégezni. Természetesen ez fordítva is jelentkezik, azonban
ennek nagyságrendje az előzőnél lényegesen kisebb.

A büntésvégrehajtási munkáltatás fejlődéséhez, több évtizedes történeté-
hez kapcsolódó sajátosság, hogy a bv. ipari vállalatok döntő részben a könnyű-
ipari ágazatba tartoznak. Ebből adódik az a helyzet, hogy ma jelentős szám-
ban foglalkoztatunk férfi fogva tartottakat olyan szakmákban (például szövés,
varrodai munkák), melyek hosszú évek során elnőiesedtek, melyekben a polgá-
ri életben döntően nők dolgoznak. Ez több oldalról problémát jelent, ezek
közül csak kettőt említek meg. Az egyik, hogy a fogva tartott férfiak nagy része
nem szereti a kötött, szalagszerű munkavégzést. A másik - és ez a fontosabb -,
hogy a szabadságvesztés büntetés ideje alatt az ilyen ipari munkákon dolgozó
és abba betanult férfiak szabadulásuk után azonos munkakörben elhelyez-
kedni nem tudnak.

A büntésvégrehajtás őrizetében lévő fogva tartottak döntő része intézete-
ken belül dolgozik. Az intézeten belüli foglalkoztatásban meghatározó szerepe
van az intézet elhelyezkedésének. Az intézetek döntő része városokban van,
egy részük annak központjában foglal helyet. Az építésük óta eltelt 80-100
év alatt teljesen beépültek, terjeszkedési lehetőségük nincs, vagy csak igen nagy
anyagi ráfordítással - de ezzel sem mindenütt - volna megoldható.

Az elhelyezkedési örökség mellett gond az eltelt idő alatt végbement techni-
kai fejlődés miatt jelentkező többlet üzemi (munka) területigény-kielégítése
is. Az intézetekben építésük időszakában, vagy azt követően a század első év-
tizedeiben a kor technikai színvonalának megfelelő, kézműves munkákra al-
kalmas munkatermeket hoztak létre. Ma, amikor már a büntésvégrehajtásnál
is többnyire gépesített a munka, az egy dolgozóra eső üzemi területigény a ko-
rábbinál jóval nagyobb. Ugyanakkor a termelékenység növekedése következté-
ben nőtt a feldolgozásra kerülő anyagok mennyisége is és az többek között
nagyobb raktárkapacitást igényel. Ezen túlmenően jelentkezik még az elké-
szült termékek raktározásának gondja is.

Az eddig említettekben is érzékelhető, hogy a munkáltatásban elért figye-
lemreméltó eredmények mellett a teljes körű foglalkoztatásra való törekvés
miatt bizonyos ellentmondások élesedtek; a fogva tartottak létszámának növe-
kedése, az előzetesen letartóztatottak munkáltatási kötelezettsége és nem utol-
só sorban a népgazdaság növekedési ütemének az utóbbi időben jelentkező le-
lassulása miatt egyes területeken (intézeteknél) időszakonként, másutt hosz-

szabb ideje foglalkoztatási problémák jelentkeznek. Egyéb, elsősorban a gazdasági életben bekövetkező változások végső kicsengésükben nálunk a munkáltatási kötelezettségeink teljesítésénél okozhatnak gondokat, jelenthetnek problémákat. Ezek közül csak néhányat említek:

1. Az elmúlt években a büntetésvégrehajtási vállalatok erejükhöz mérten bővítették a munkahelyek számát, növelték a fogva tartottak foglalkoztatását elősegítő állóalapjaikat.

Ennek ellenére nincs mindenütt összhang (itt most elsősorban a végrehajtó intézetekre gondolok) az intézetben elhelyezett létszám, adott esetben a befogadóképeség és a jelenleg meglévő munkáltatási lehetőség között.

Két igen szemléletes példája ennek ma a Budapesti Fegyház és Börtönben, illetve a Fiataikorúak Börtöne és Fogházában kialakult helyzet. Mindkét intézetben az ott elhelyezett elítéltek nem kis létszáma hosszabb idő óta munkahely hiánya miatt nem dolgozik.

A megoldás kézenfekvő – minden bizonnyal így fogalmaznak többen is – bővíteni kell a munkahelyek számát. Ebben alapvetően egyetértünk, de még hozzáteszem azt is, hogy ehhez az említett két intézetben az építési terület biztosítható. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy új munkahelyek létesítése, üzemcsarnok építése nem kis anyagi eszközöket igényel. Saját erőből erre nincs lehetőségünk. Éppen ezért a probléma megoldására olyan kooperációs kapcsolatok létesítésén, esetleg meglévők bővítésén keresztül törekszünk, amikor a partnervállalat a számunkra megfelelő munkán túlmenően az együttműködéshez, annak bővítéséhez szükséges fejlesztési pénzeszközöket nagy részben vagy teljes egészében saját forrásból biztosítani tudja. A Budapesti Fegyház és Börtönben, a Fiataikorúak Börtöne és Fogházában említett problémájának megoldása fontos feladat. Hosszú előkészítő munka után a megoldás érdekében teendő intézkedések konkrét tárgyalásának szakaszánál tartunk. Úgy látjuk, hogy még ebben az évben az új munkaterületek létesítése, építése megkezdődik és ennek eredményeként mindkét intézetben a foglalkoztatási gondok a tervidőszakon belül folyamatosan csökkennek, illetve megoldást nyernek.

2. A kooperációs partner gazdálkodásának helyzete közvetlenül is hat vállalatunk gazdálkodására, foglalkoztatási feladataink teljesítésére.

Itt elsősorban nem arról van szó, amikor a partner fizetéseképtelensége miatt a bv. vállalat hosszabb időn keresztül követelését nem tudja érvényesíteni; bár ez sem mindegy és a bv. vállalat gazdálkodásában zavart, nehézséget jelenthet. Hanem arról, amikor a partner a korábban olyan gyümölcsözőnek vélt együttműködést a gazdálkodásban jelentkező általános eredménytelenség miatt felmondja, megszünteti: például a Magyar Posztó Baracsán. A téma nem kis súlyú, hisz ennek az együttműködésnek a keretében a Magyar Posztó baracscai üzemében közel 300 elítélt dolgozott.

Tárgyalások folynak az üzem megvásárlásával kapcsolatos anyagi kötelezettségeket is átvállaló új partner kiválasztásáról. Természetesen részünkre az sem közömbös, hogy az új partner milyen gyorsan tudja az üzemet telepíteni, munkáltatást beindítani és ezzel a Baracsán jelentkező munkáltatási kiesést a lehető legkisebbre csökkenteni.

Ennek a problémának a tárgyilagos megítéléséhez hozzátartozik az is, hogy a Magyar Posztógyár baracskai üzemében végzett fonalkikészítés (cérnázás, csévézés) nem sorolható az elítélt férfiak részére kedvező munkák közé. Ha jó partnert választunk egyszerre két gondot is megoldhatunk: biztosítjuk Baracs-kán a foglalkoztatást, csökkentjük a férfiakkal végzett kedvezőtlen profilok számát.

3. A népgazdasági kapacitások egy részének átállítása, valamint az egyes te-rületeken jelentkező piaci ingadozás vállalatainknál hosszabb-rövidebb időre foglalkoztatási gondokat eredményezett.

Vállalatainknál is jelentkeznek fizetési nehézségekből adódó sorbaállások a vevők fizetéképtelensége miatt.

Az importkorlátozások hosszabb-rövidebb ideig tartó termelési zavarokat, okozhatnak, mivel egyes anyagok, szerszámok rendszertelenül, késve érkeznek.

A megrendelések különösen bútorból, ágyneműből, cipőből, valamint mező-gazdasági kötélből csökkentek.

A Remix Vállalat a Sopronkőhidai Szövőgyárnál már hosszú évek óta lekötött kapacitást 1983. december 31-től, a Pomázi Írószer Szövetkezet az Ipoly Cipőgyártól igényelt írószer-összeszerelési kapacitást 1983. január 1-től felmondta.

Az év elejétől érvényes szabályozó módosítások közvetlenül is hatnak vállalataink 1983. évi gazdálkodására. Ez a vállalatok eredményére, a képződő vállalati alapokra negatív kihatással lesz.

A főként ipari vállalatainknál jelentkező gazdasági gondokban a népgazdaság általános problémái tükröződnek vissza. A nehézségeket fokozza, hogy ezek ellenére a büntetésvégrehajtási célkitűzések teljesítése érdekében a munkáltatás elért színvonalát, a foglalkoztatás szintjét tartani és a lehetőségekkel összhangban fejleszteni kell.

Az elmúlt negyedszázados egyenes vonalú fejlődés időszakában létrejöttek a keretek, kialakultak, megerősödtek a szervezetek, folyamatosan megvalósultak azok a személyi és tárgyi feltételek, melyek ma meghatározók a büntetésvégrehajtási munkáltatásban. Az elmúlt években a munkáltatás fejlődésére a „tömegszerűség”, a teljes körű foglalkoztatás megvalósítására való törekvés volt a jellemző. Ennek érdekében különböző kezdeményezések (kooperációk, külső munkáltatás stb.) alapján nagy számban új munkahelyek létesültek, bővültek a termelési profilok. A döntések és az ezekhez kapcsolódó intézkedések, ha adott esetben nélkülözik is a távlati fejlesztési megfontolásokat, egy igen fontos kérdésben, a fogva tartottak nagyüzemi foglalkoztatásának gyors növelésében komoly előrehaladást jelentettek.

Tudjuk, hogy az eredményesebb, hatékonyabb büntetésvégrehajtási munka az új jogszabályokra, határozatokra alapozott megkülönböztetett munkáltatást igényel. Eppen ezért szükségszerű a munkáltatás tervszerű, célirányos fejlesztése, irányának megjelölése, az elgondolás kialakítása.

Ez a munka, büntetésvégrehajtási munkáltatás fejlesztési koncepciójának kidolgozása, gyakorlatilag az elmúlt év végén megkezdődött és annak a felső szintű elvárásnak jegyében folyik, hogy adjon elvi és gyakorlati iránymutatást a büntetésvégrehajtási munkáltatás elkövetkezendő 10–15 éves fejlesztéséhez.

Palotás Miklós